

**Klasik Sosyoloji, Bryan S. Turner, Çev.: İdil Çetin, İstanbul:
İletişim Yayınları, 2014, 453 sayfa.**

**Karl Marx-Max Weber Karşıtlığından Kurumlar Sosyolojisine Kitlık-Dayanışma
İkiliği**

Sosyolojinin 19. yüzyılda bir disiplin haline gelmesine bağlı olarak kurucuların çalışmalarını klasik olarak nitelendirmek bir gelenek haline gelmiştir. Hatta, sosyoloji teorileri tarihini klasik ve modern olarak ayırmayan neredeyse hemen hiçbir sosyolog yok gibidir. Bryan S. Turner da bunlardan biridir.

Turner'ın 2014 yılında *Klasik Sosyoloji* olarak Türkçeye çevrilen kitabı ilk olarak 1999'da *Classical Sociology* adıyla Sage Publications'tan çıktı. Çalışma, Turner'ın yayımladığı makale ve kitap önsözlerinden oluşur. Makalelere göz atıldığında bunların klasik sosyoloji olarak zikredilen döneme ilişkin olduğu görülür. Sosyolojinin eskimeyen konusu olan Karl Marx ve Max Weber karşıtlığı üzerine kurulan çalışma, aslında bir sosyoloji tarihi vermeyi amaçlar. Çalışma, sonuç dışında iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, klasik sosyolojideki teorik tartışmalara (Max Weber, Karl Marx, Emile Durkheim, Karl Mannheim ve Talcott Parsons) yoğunlaşırken Marx'ın sosyolojik teorideki etkisi Weber, Durkheim, Simmel ve Mannheim üzerinden ele alınıyor. İkinci kısım ise kurumlar sosyolojisinin yine Marx ve Weber tartışması üzerinden şekillenir. Kitabın ana temasını ise yabancılaşma düşüncesi oluşturuyor.

Weber'in sosyolojisini şekillendiren iki kaygı söz konusudur. Bunların ilki, Weber'in Alman kültürünün üstünlüğüne duyduğu ilgi, diğeri ise, Rus istilasına yönelik kaygıdır. Weber, çalışmalarında güçlü bir Almanya'nın varlığı düşüncesinden hareket eder ve Almanya'nın varlığına karşı en büyük tehditlerden birinin Rus istilası olduğunu düşünür. Bu endişe daha sonra süreçte, Weber'in Rus devrimi ve dünyasına ilgisinin de kaynağını oluşturur.

Weber'in "Marx'ın hayaleti"yle (Salomon, 1935) girdiği mücadele, sosyolojik teorinin merkezi meselelerindedir. Öyle ki, çoğu sosyal bilimci bu mesele üzerine uzun uzadıya tartışmalara girmiştir. Özellikle çağdaş sosyolojik teorinin Parsons'la Amerikan sosyolojisi ağırlıklı dönüşümü, Amerikan sosyolojisinde de yeni bir dönemin kapılarını açar. Parsons'un Weber'i Amerikan sosyal bilimine taşıması, Weber'in Amerikan yorumunun temelini oluşturur. Weber, Marx'a karşı bir burjuva yanıtı haline gelir. Bu dönemden sonra bir yandan Weber liberal Amerika'nın savunusunda kullanılırken, Rusya Marx

üzerinden bir sosyalist ideoloji savunusuna girer. Liberal ve sosyalist düşünce dünyaları siyasal alandaki hâkimiyet alanlarını bilimsel alandaki gelişmelerle desteklemeye çalışır. Marx'ın çalışmalarına karşılık Weber'inkiler ön plana çıkarılır. Sözelimi, "1960'lar ve 1970'lerde akademik sosyologlar da Weber'in *Economy and Society*'sine, Marx'ın *Capital*'inin başlıca alternatifi gibi davranmışlardır" (Turner, 2014: 21).

Sosyolojik düşüncedeki genel eğilim, Weber'in Marx'ın maddi temelli kapitalizm açıklamasına karşılık manevi temelli bir açıklama getirdiğine ilişkindir. Bu düşünce kısmen de olsa doğrudur, ancak bu doğruluk Weber'in kapitalizme ilişkin düşüncesinin salt bu temele dayandığını göstermez. Zira, Weber'e göre, kapitalizmin gelişmesi "modern teknoloji, rasyonel idare, para ekonomisi, pazar talebi, disipline edilmiş bir işgücü ve Batılı şehrin mümkün kıldığı özgür siyasi çevre"ye bağlı olmakla birlikte bunun dışında da Protestanlığın rasyonaliteye ilişkin vurgusuna ayrı bir önem verir (Turner, 2014: 135). Diğer bir ifadeyle Weber, aslında kapitalizmin gelişiminde maddi kültürün dışındaki unsurlara da önem vermekle birlikte, esas vurguyu manevi olana yapar. Bu düşüncesi, onun tarihsel değişimde tekçi bir nedensel analiz yerine çoğulcu bir nedenselliğe başvurduğuna işaret eder.

Weber'in bu düşüncesi, Marx'la olan birçok tartışmasında kendini gösterir. Marx'ın ekonomiye dayalı sınıf analizine yaptığı vurguya karşılık Weber, güç üzerinden ve diğer manevi unsurları da kapsayan bir tartışmaya girer. Onun sosyal kapalılık/kapanım tartışması bu bağlamda değerlendirilmelidir. Sosyal kapalılıkla, gücün, kıt kaynaklar üzerinden nasıl kurulduğunu ve aynı zamanda korunduğunu tartışır. Ancak son dönem tartışmalarda Weber ve Marx arasındaki ilişkinin yorumlanışın farklı bir yöne kaydığı gözlenir. Turner bu kaymayı Sovyetlerin 1980'lerin sonunda yıkılışı, doğu Avrupa üniversitelerinde sosyolojinin yeniden yapılandırılışı ve postmoderniteyle ilişkilendirir. Bu gelişmeler her iki düşünürün de yeniden yorumlanmasını beraberinde getirir. Yıllarca modernliğe karşı konumlandırılan Marx-Weber ikilisi, giderek modernliğin savunucuları olarak görülmeye başlanır ve moderniteyle ilişkileri tartışılır (Bkz. Berman, 2009; Turner, 1992).

Özellikle Avrupa'da, Louis Althusser, Etienne Balibar, Nicos Poulantzas gibi düşünürlerin yapısal-Marxizm yorumları yeni bir bakış açısının gelişimini etkiledi. Yani, "hem Marx hem de Weber'i daha genel modernite görüngüsünün bir versiyonu olarak kapitalizmin eleştirel araştırmacıları olarak görmeye yönelik bir eğilim" söz konudur (Turner, 2014: 136). Bu yakınlaşmaya bağlı olarak Weber'in Marx'la olan düşünsel benzerliği son dönemlerde sıkça dile getirilir. Kapitalizmin özellikle yabancılaşma, dünyanın büyüünün bozulması, uzmanlaşma ve rasyonalizasyona ilişkin eleştirileri bağlamında benzer kötümser sonuçlara varırlar. Marx için kapitalizm, insanlığı bir yandan modern oluşa sürüklerken, aynı zamanda da hem bireysel hem de toplumsal bir çöküşe ve yabancılaşmaya yol açtığını savunurken Weber; rasyonalizasyonun dünyayı

giderek “büyüsünden arındırdığını” ve bunun aşırı akılcılaştıran makine tipi bir insanlık yarattığına vurgu yapar (bkz. Löwith, 1999).

Turner’a göre, Weber’le Marx arasındaki ilişkide Weber’in Marx’tan etkilendiği doğru olmakla birlikte abartılmaması gereken bir konudur. Zira Marx’a olan ilgi, Weber’in diğer düşünürlerle olan ilişkisinin ihmal edilmesine neden olmaktadır. Çünkü Weber’in Marx’la ilişkisinin ötesinde onun Nietzsche ve postmoderniteyle olan ilişkisinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çeker. Turner’ın çalışması bizlere yıllarca üzerinde durulan Weber-Marx ilişkisinin ötesinde Nietzsche’yle olan ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Weber’in Mayıs 1895’te Freiburg’taki açılış konuşmasında Nietzsche’ci kavramlar kullanması bunun bir işareti olarak yorumlanabilir. Ayrıca, “Weber’in karizmatik liderlik hakkındaki fikirlerinin, Nietzsche’nin, insanların sürü ahlakına göğüs geren Üstinsanın tarihsel işlevleri hakkındaki görüşlerinin” etkisinde olduğunu belirtmek gerekir (Turner, 2014: 139).

Sosyolojik teorideki tek tartışma Weber-Marx arasındaki karşıtlık değildir elbette. Turner, çalışmasında bu tartışmanın dışında Emile Durkheim’dan Karl Mannheim’a ve Talcott Parsons’tan Georg Simmel ve kurumlar sosyolojisine kadar birçok konuyu değerlendirir. Durkheim’ın muhafazakâr oluşuna yönelik eleştirilere katılmayan Turner, çatışma meselesinde Durkheim’dan yana tavır alır. Klasik sosyolojinin Durkheim’a ilişkin kabul gören düşüncelerini eleştirir. Turner’ın bu düşüncesi, Durkheim’ın muhafazakârlığına ilişkin tartışmanın da devam edeceğinin kanıtıdır. Zira, hem Durkheim’ın etkilendiği düşünürler hem dönemin sosyal olayları ve hem de çalışmalarındaki belirlemeler Durkheim’ın muhafazakâr tarafının ağır bastığını gösterir. Turner benzer bir eleştiriyi Simmel için de kullanır. Para ve yabancılaşma meselesinde Marx’tan sonra temel tartışmanın Karl Löwith tarafından gerçekleştirildiğine dair anlayışa karşı çıkar. Ona göre Simmel, bu tartışmanın asıl geliştiricisidir. Burada da yine Marx’ı görmekteyiz.

Marx’ın sosyolojik teorideki önemi kendini tüm tartışmalarda gösterir. İster klasik, ister modern teori olsun Marx’la yüzleşme bir süreklilik gösterir. Modern kuramcılardan Parsons’ın çalışmaları da yine bir şekilde Marx’a değmektedir. Turner’a göre Parsons, Marx’la yüzleşmekten ziyade Marx’ı ihmal etme ve bir Amerikan savunusu geliştirme eğilimindedir. Çalışmalarında Marx’a neredeyse hiç değinmeyen Parsons, *The Structure of Social Action* çalışmasında Marx’a ilişkin kısa bir değerlendirmede bulunur. Bunun dışında sosyal teoride sanki Marx yokmuş gibi davranır.

Sosyolojik teoride Marx-Weber karşıtlığı kurumlar sosyolojisinde kurumların ele alınışı ve açıklanışında da kendini gösterir. Marxist bir bakış açısıyla tabakalaşma, sınıf ve din gibi meseleler farklı bir perspektifle ele alınırken, Weberci bakış açısı ise farklı bir zaviyeden meseleye yaklaşır. Bunun farkında olan Turner, kurumlara her iki açıdan da bakmaya çalışır. Dolayısıyla salt teorik değil fakat aynı zamanda kurumlar sosyolojisi de Turner için önemli bir çalışma alanını oluşturur.

Turner'a, ilkelerin yaşam şekilleri ve inançlarına yönelik artan ilgiyi 19. yüzyıldaki sömürge zihniyetinin tipik bir göstergesi olarak görür. İlkel olarak tanımlanan toplumsal yapıların anlaşılması çabası, aynı zamanda öteki olarak tanımlanan bir kategorinin de varlığına işaret eder. Ötekileştirilen ve ilkel olarak tanımlanan toplumlar, "insan toplumlarının evrimsel ölçeğinde Batı'nın biricikliği ve üstünlüğüne dair güçlü bir şarkiyatçı kabule dayanıyordu." Turner bunun Hristiyanlığa ilişkin bir tartışmanın izlerini taşıdığına altını çizmektedir. Karşılaştırmalı din çalışmalarının doğmasını sağlayan ilkelerin din araştırması, içsel tartışmaları da etkiler. Bu içsel eleştiriler sadece din konusunda değil şehirlerin oluşumu ve değişiminden toplumsal tabakalaşma meselelerine kadar toplumsal alanda yeni tartışmaları da tetikler.

Turner, Batı şehirleri tarihinin aralarındaki farklılıklardan dolayı tekçi ve evrimsel bir bakışla anlaşılamayacağını ancak aynı zamanda aralarında birçok ortak noktanın da bulunduğunu ifade eder. Şehirleri uluslar gibi, "hayali cemaatler"e benzeten Turner, "demografik büyüklüğü, mekânsal özellikleri ve sosyo-ekonomik işlevleri her ne olursa olsun, kentsel cemaat, ortak deneyimlerin, kültürel pratiklerin, kentsel ritüellerin ve siyasi süreçlerin bir ürünüdür" belirlemesinde bulunur (Turner, 2014: 316). Bu tür siyasi süreçlerin daha önce de değinilen ötekinin inşasına katkısı, şehir tanımlarında Doğu dünyasının ötekiliği ve Batı dünyasının rasyonel yapısı üzerinden bir karşıtlık kurulmasına imkân vermesi açısından önemlidir. Bu karşıtlıkta karşımıza yine Weber çıkar. Weber, *Şehir* çalışmasında Batı şehirlerini demokratik yapılarıyla Doğu şehirlerini ise patrimonial ve despotik özellikleriyle tasvir eder (Weber, 2010). Burada Turner, sadece Weber'e değil, Karl Marx, Adam Smith, T. S. Eliot, Fernand Braudel gibi önemli isimlere de yer verir.

Modern toplumsal yapılar ve şehirlerin gelişimi beraberinde toplumsal alanda varlık gösteren farklı eşitsizlikler ve sınıfsal yapılanmalar da doğurur. Bu bağlamda Turner, toplumsal tabakalaşma mevzusunda Marxist ve Weberci toplumsal sınıf ve statü analizine daha önceki çalışmalarında olduğu gibi birlikte eğilir (bkz. Turner, 1988). Weber'in de Marx'ın da toplumsal sınıftan ne anladığı ve bunu nasıl kurduğunu tartışırken aynı zamanda Amerikan sosyolojisindeki sınıf ve tabakalaşma tartışmalarının gelişim seyrine de (W. E. Moore ve K. Davis'le doruk noktasına ulaşan) değinir.

Aile sosyolojisini 19. ve 20. yüzyıllardaki gelişim seyri içinde değerlendiren Turner, aile tanımına ilişkin Goode ve Maclver gibi sosyal bilimcilerin tanımlamalarına başvurarak bazı değişkenleri –doğurganlık, soy, mesken gibi– tanımlar. Ailenin kurulumunda romantik aşk evliliğine değinirken ailenin 20. yüzyılda karşılaştığı sorunları da ele alır. Aileye yaklaşımı aynı zamanda Turner'ın kuşaklar üzerine çalışmalarının da temelini oluşturur. Kuşağı kolektif hafıza inşa etmeyi sağlayan bir habitusa sahip insanlar grubu olarak tanımlayan Turner, kuşak konusunda "seçkinlerin ve kuşakların siyaset sosyolojisinden ziyade kuşaksal mensubiyetin kültürel boyutlarıyla" ilgilenir. Bu boyutlarda, travma

yaratan olaylar –savaşlar, ekonomik krizler vb.- şüphesiz önemli bir kaynaktır. Sınıfsal engellerin bu kolektif bilinç aracılığıyla aşılabileceğini iddia eder.

Kuşaksal ve sınıfsal farklılıkların önemine değinen Turner, aynı zamanda insanların vatandaşlık bağlarına ilişkin tespitlerde de bulunur. Haklar temelinde tartıştığı vatandaşlık meselesine, bazı noktalarda eleştiriler yöneltse de T. Marshall’cı bir perspektife yakın durur. Vatandaşlığın bireylere bir kültürel kimlik bahsettiği ve özellikle günümüzde siyasal alanda sıkça tartışılan “kimlik siyaseti”ni beslediğini savunur: “Dolayısıyla siyaset bilimciler “vatandaşlık”tan söz ettiklerinde, yalnızca kıt iktisadi ve siyasi kaynaklara erişim hakkında düşünmekle kalmaz, en nihayetinde sivil toplumda ve yurttaş kültüründe kimlik meseleleriyle de ilgilenir” (Turner, 2014: 414). Özellikle klasik sosyolojideki birçok ön kabule karşı, eleştirilerde bulunan Turner, bunların neden geçersiz olduğunu bizlere açık bir dille izah etmeye çalışır.

Sosyolojideki temel tartışma mecrasının toplumu *iktisadi ve faydacı* kuramlarla açıklamaya çalışan anlayışla kültürel ve sosyal unsurlarla açıklamaya çalışan anlayış arasında ilerlediğini ileri sürer ve bunu şöyle örneklendirir. Marksist indirgemeciliğe karşı Weber’ci bir dünya dinlerini anlama çabası ve Mannheim’ın kültür ve bilgi tartışması; faydacı iktisada karşılık Durkheim’cı intihar, iş bölümü ve meslek etiği düşüncesi ve tabii ki Simmel’ci bir para sosyolojisi. Bu durum tartışmalarda kıtlık/dayanışma ikiliği üzerinden yürür. Turner, sosyolojide hâkim olan toplumun ekonomik açıdan refahı ya da kıtlığına karşılık toplumsal düzen ve dayanışma tartışmasının iki farklı paradigmayı ifade ettiğini belirtir.

Sosyolojik teoride sürekli olarak tartışılan Marksizm ve sosyoloji karşılaştırması, uzun yılları kapsayan bir birikime sahiptir. Bir yandan Marxist düşünce diğer yandan Weberci etik düşünce, sosyolojik teorinin bu ikilem üzerine inşa edilmesine neden olmuştur. Ancak burada unutulmaması gereken, sosyolojik teorideki karşıtlıklar meselesinde sadece Marx ve Weber karşıtlığı olmadığıdır. Robert Nisbet’in *Sosyolojik Düşünce Geleneği* çalışmasında ifade ettiği üzere, Marx-Tocqueville karşıtlığı da benzer bir tartışmanın ürünüdür. Bu nedenle Turner’ın Marx-Weber karşıtlığına ilişkin tartışmasını bir de Marx-Tocqueville üzerinden okumayı denemek faydalı olabilir. Nisbet’in buradaki vurgusu önem taşır: “Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde yazılmış bulunan Tönnies, Weber, Durkheim ve Simmel’in metinleri (...) genelde Tocqueville’in Marx’ın toplum tasavvuru ve bu tasavvurun seyri karşısındaki zaferini yansıtır” (2013; LVI). Tam da bu noktada Marx-Weber karşıtlığının yanına Tocqueville-Marx karşıtlığını da koymak gerekir.

Özet olarak ifade etmek gerekirse Turner’ın *Klasik Sosyoloji* çalışması, bizlere hem teorik alanda hem de kurumlar sosyolojisi üzerine yapılan temel tartışmaları anlamamız açısından özellikle kıtlık ve dayanışma ikiliğini anlama ve sosyolojik teoriyi bu ikilem üzerine inşa etme açısından önemli katkılar sunan bir çabanın ürünüdür.

Kaynakça

- Albert, S. (1935). "Max Weber's Sociology". *Social Research*, Vol. 2, No. 1, pp. 60-73.
- Bryan, S. T. (1988). *Status*. Mineapolis: University of Minnesota Press.
- Bryan, S. T. (1992). *Max Weber: From History to Modernity*. London: Routledge.
- Bryan, S. T. (2014). *Klasik Sosyoloji*. Çev. İdil Çetin. İstanbul: İletişim.
- Karl, L. (1999). *Max Weber ve Karl Marx*. Çev. Nilüfer Yılmaz. İstanbul: Doruk.
- Marshall, B. (2009). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor: Modernite Deneyimi*. Çev. Ümit Altuğ ve Bülent Peker. İstanbul: İletişim.
- Max, W. (2010). *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*. Çev. Musa Ceylan. İstanbul: Yarın.
- Robert, N. (2013). *Sosyolojik Düşünce Geleneği*. Çev. Yusuf Kaplan. İstanbul: Paradigma.

İbrahim YÜCEDAĞ

Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniv.,
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü